

L'espai domèstic i el mobiliari rural al territori de muntanya del Berguedà. Dades per fer un estudi comparatiu entre dues zones de la comarca: muntanya i la plana

M. del Agua Cortés

La finalitat bàsica d'aquest treball, fet gràcies a una beca d'investigació concedida pel Centre de Cultura Popular i Tradicional Catalana l'any 2006, ha consistit a fer un estudi del mobiliari dins l'entorn rural a la comarca del Berguedà, no limitant-se únicament als objectes des del seu vessant artesà i cultural, sinó també tenint en compte l'anàlisi antropològica dels usos dels mobles i dels espais on aquests es troben a les cases, i estudiant també aquests espais. El treball ha estat fruit de la continuïtat d'una primera investigació que es va iniciar l'any 2005 en la qual es va estudiar la zona del centre i el baix Berguedà, territori planer amb una economia principalment d'explotació agrícola del medi, fet que influeix en l'estructura arquitectònica de les masies i en la distribució interna dels espais domèstics. Aquest primer treball tenia la intenció d'iniciar una recerca d'especial interès per la manca d'estudis en aquest camp, a partir d'un important treball de camp que va portar a obtenir la informació necessària per tirar endavant la recerca basada en l'ús

de diferents metodologies de treball ajudades per totes les fonts històriques possibles (arqueològica, documental, oral, els mateixos objectes...). Es va fer un plantejament general de la investigació, així com una important tasca de documentació d'espais domèstics i mobiliari a un nombre limitat de cases del baix Berguedà. Es va fer una important tasca de documentació de mobiliari i dels espais interiors de les cases, establint tipologies dels espais domèstics que mostren característiques concretes per a la zona de la plana agrícola de la comarca relacionades amb aquest sistema econòmic d'autosuficiència.

En la segona recerca, feta l'any 2006, es va ampliar el camp d'estudi agafant més territori i contrastant la distribució de l'espai domèstic i el tipus de mobiliari amb altres zones de la mateixa comarca. Al Berguedà trobem dues zones geogràfiques molt diferenciades, la zona sud, dominada per un territori planer en què l'agricultura ha estat el mitjà de subsistència bàsic centrat en la masia; i la zona nord, inici dels

Pirineus i amb un relleu muntanyós que influeix clarament en l'adaptació de l'home al medi i en les tasques econòmiques a les quals s'han dedicat i en les quals la muntanya ha influït molt. Per tant, l'objectiu d'aquesta segona recerca consistia a fer l'estudi del mobiliari i de l'espai domèstic rural a municipis de la zona de muntanya per establir comparacions amb els habitatges i mobiliari de la zona de les planes agrícoles.

L'objectiu principal de la recerca queda diferenciat en dos: d'una banda, l'estudi concret del mobiliari a una zona de muntanya amb un sistema econòmic basat en l'aprofitament del medi (principalment ramader) que s'ha mantingut fins fa poques dècades i que ens proporcionarà com a resultat elements específics i una comparació amb la zona d'economia agrícola estudiada anteriorment. D'altra banda, no només s'ha tingut en compte el moble com a objecte individual, sinó també el lloc on aquests mobles es troben ubicats, la seva relació amb el seu entorn immediat provocada per les necessitats d'ús. En conseqüència, l'estudi pren un caire antropològic, ja que no només es tracten les peces en si com a objecte artesà, sinó també l'entorn que les acull i, per tant, es tenen en compte les necessitats provocades per l'ús.

Ara, en una època en què ja fa temps que s'ha despertat la reutilització i nova valoració artística i històrica dels mobles antics, sembla que afavorir el coneixement d'aquests mobles, de les necessitats que van provocar la

Cuina d'una casa de la zona de Gósol (Alt Berguedà) amb la campana del foc característica de la zona, l'armari dels fogons i una taula abatible que forma part del banc escó. Fotografia: M. del Agua Cortés (setembre de 2006).

seva construcció, és del tot obligat per tal que aquest mobiliari utilitzat per diferents generacions surti de l'oblit i es valori en la seva justa mesura, provocant així la seva conservació i perduració com a elements identificatius de la nostra història.

Resultats obtinguts

Amb aquesta recerca s'ha iniciat la documentació de l'espai domèstic rural a la comarca del Berguedà i els mobles utilitzats en aquests espais, per tal d'ampliar el coneixement sobre el moble en entorn rural a Catalunya, tema que ha estat poc estudiat. S'ha fet una detecció de l'es-

tat en què es troben el mobiliari i els espais que els alberguen, i de les possibilitats que hi ha de documentar encara espais que han sofert pocs canvis, principalment al baix Berguedà, ja que a les zones de muntanya les rehabilitacions han estat més freqüents per l'auge del turisme en els darrers temps. La intenció de la investigació ha estat elaborar l'evolució històrica prenent com a font els mateixos mobles que es conserven a diferents cases, sense tenir en compte la seva procedència original. Per tant, el treball de camp és l'eina principal, amb la qual obtenim el màxim de documentació, principalment gràfica, arquitectònica i històrica, que

permeti el manteniment de la memòria d'aquests espais i mobiliari abans que desapareguin definitivament.

Amb l'estudi s'han pogut establir tipologies de mobles característics de cada zona, així com dels espais domèstics als masos i la seva ubicació en el conjunt de la casa, fet que ha permès establir les característiques generals dels espais d'ús domèstic a les cases, del seu objecte, estructura i del tipus d'elements que s'hi troben tradicionalment. S'han recuperat també alguns noms dels objectes a la zona, incloses denominacions locals que en alguns casos s'estenen a altres comarques de muntanya veïnes, de manera que s'ha

fet una aproximació a la terminologia del mobiliari i objectes domèstics de l'àmbit català.

El ventall de masies i cases inventariades permet establir tipologies d'espais i mobiliari, tot i que en posteriors estudis ampliarem la zona estudiada per tal d'identificar més tipologies i contrastos entre zones geogràfiques. S'ha pogut observar que el medi físic no és un element determinant, tot i que en certa manera influeix en l'habitatge en la mesura que influeix l'organització productiva, l'aprofitament dels recursos i l'organització social dels seus membres, que provoquen l'ús. S'ha obtingut una visió general bastant completa de com són els espais a les cases de la zona, fins i tot tenint en compte tipus de cases per distinció de nivell social i econòmic.

El treball de recerca ha permès fer una diagnosi tant de l'estructuració interna dels espais domèstics, com del mobiliari que hi trobem relacionat, seguint l'esquema següent:

- Estructura general de l'habitatge (ubicació de l'habitatge respecte al volum total de la casa)
- Distribució interna de l'habitatge (tipus d'estances, ubicació, estructuració d'aquestes, dimensions, mobiliari present a cada estança)
- Característiques generals dels mobles (fustes, tipologies per estances)
- Suport amb informació proporcionada per documentació històrica (documental, fotogràfica)

La recerca feta l'any 2006 ha permès detectar que, tot i que en general els elements estudiats

tenen una lògica similitud amb els que es van estudiar anteriorment a la zona de la plana, trobem petites diferències, degudes principalment al tipus de sistema econòmic d'autosuficiència de cadascuna de les zones estudiades. Així, veiem diferències en l'estructura arquitectònica de la casa, però no només això, sinó que l'agrupació humana es fa de manera diferent entre l'alt i el baix Berguedà, o el que és el mateix, entre la zona planera –amb una economia bàsicament agrícola– i la zona de muntanya –amb una economia basada principalment en la ramaderia. Mentre a la plana predomina l'hàbitat dispers dominant d'un ampli territori agrícola, a la zona de muntanya les cases s'agrupen en llogarets, tot i mantenint una independència de la resta quedant tancades amb parets i disposant d'un pati central a l'aire lliure. A la zona agrícola això no és del tot necessari, ja que es té un domini més general del territori i, tot i que es construeixen coberts al voltant de la casa central, tot el conjunt acostuma a estar obert al territori.

L'estructura de la casa i el tipus de material utilitzat és molt similar en les dues zones. Les cases són de pedra, reble, maó o tàpia, cobertes amb teulada de teula àrab; però mentre a les zones agrícoles es feien grans llindes amb data o portes adovellades, a la zona de muntanya això no és freqüent, com tampoc els arcs de diafragma al pis inferior. Probablement el fet que els ramats s'acostumaven a guardar en coberts propers no feia necessari dispo-

sar d'un espai ampli a la planta baixa i els arcs apuntats només els trobem dins de ciutats o pobles grans, en les places o carrers destinats a zona de mercat. Portes i finestres són més petites a muntanya, amb llinda i sense gaire decoració. Igualment, els assecadors o eixides no són tan amples, sinó que acostumen a ser com un balcó allargat.

L'interior de la casa presenta una estructura també semblant, amb diferents espais a la planta baixa generalment destinats a bestiar petit –gallines, conills, ovelles–, i hi trobem també una escala que permet l'accés al pis. En aquest pis generalment la sala és l'element central i eix de la vida, però no necessàriament es troba situada al centre de la casa, tot i que acostuma a disposar dels elements característics: rellotge, capella, aigüera, taula i bancs. La sala no reflecteix el nivell econòmic tant com passa a la zona agrícola, sinó que l'espai és més senzill i fins i tot moltes vegades disposa del foc a terra i la cuina al costat. El foc a terra presenta la diferenciació més important respecte al de les cases del baix Berguedà. Generalment és de campana semicircular en forma d'embut, però disposa d'una lleixa a la campana externa –cosa que no passa al baix Berguedà–, i a més la campana és més baixa, de manera que recull millor el fum. Els elements del foc són els mateixos, però no trobem cremalls decoratius, sinó els més simples, fets amb una cadena i dos ganxos. L'espai del foc sempre disposa de bancs escons, tant de respatller alt, com dins un espai tan-

cat, així amb taula abatible a la part de darrere del banc. Això sí, tots són d'estructura senzilla i de fustes locals, generalment pi.

L'estructura de les cuines també és similar, només que a la zona de muntanya són freqüents els armaris dels fogons al costat del foc a terra. Un element clarament diferenciador són els escudellers fets dins la mateixa obra de les parets de les cuines. Són escudellers encastats, amb dos muntants fets d'obra i decorats amb motllures sinuoses amb lleixes entre mig i que a cada casa pintaven o decoraven amb puntes. En canvi no abunden les aigüeres amb escudeller, sinó que són més freqüents les piques per aigua soltes, sense la vaixella a sobre que ja es guarda a l'escudeller de la cuina.

Les habitacions per dormir acostumen a ser petites per resguardar del fred i, tot i que en trobem alguna amb alcova, no són tan freqüents com a la zona agrícola. Pel que fa al mobiliari de les habitacions, és bastant generalitzat quant a llits, taules i tauletes, però en canvi en aquesta zona no abunden les calaixeres ni les caixes de núvia. Sí que hi ha alguna caixa, principalment de mosso, és a dir, senzilla, de pi, per guardar des de roba fins a gra. Però en canvi no trobem calaixeres d'escambell o d'escriptori, les quals a la zona del baix Berguedà són molt freqüents, esmentades fins i tot a la documentació. A l'alt Berguedà és més freqüent guardar la roba en un armari o caixa de mosso que en una calaixera, i a les sales no hi ha les calaixeres d'escriptori.

Troblem també els graners dins les cases, a les segones plantes generalment, i en habitacions entremig d'altres habitacions destinades a dormitori, cosa que manifesta la protecció de la climatologia en aquestes zones de muntanya; al baix Berguedà, en canvi, acostumen a estar a les golfes de la casa o en espais annexos tipus pallissa.

En resum, ha estat molt interessant observar l'estructura que segueixen les sales, les cuines i les habitacions. S'ha pogut establir una tipologia de cuines i dels seus elements: aigüeres, fogons, foc a terra, forn de pa, pastador; així com del mobiliari que l'acompanya: bancs escó, taules, aparadors, escudellers. El mateix s'ha fet a la sala i a les habitacions, establint tipologies dels mobles que es troben en els espais així com de la seva estructura. A la sala: la capella, rellotge, aparadors, escudellers, taules, bancs, altres tipus de seients, calaixeres, caixes de núvia i de mosso. A les habitacions: armaris encastats, armaris exempts, llits, tauletes, bressols, escalfallits. S'han documentat també mobles religiosos, ja que a moltes cases hi ha una petita capella privada, amb calaixeres de sagristia, confessionaris, bancs i armaris-santuari. També ha revestit importància la contrastació dels elements observats amb la documentació de les mateixes cases, ja que ajuda a la ubicació cronològica d'alguns elements; en aquest sentit, també ha estat molt útil la consulta de fotografies antigues.